

Krisis

Tijdschrift voor actuele filosofie

ROGIER VAN REEKUM

HET GOEDE WOORD
OVER DISCUSSIES TUSSEN SOCIOLOGEN

Krisis 2014, Issue 1
www.krisis.eu

In de zomer van vorig jaar mocht ik een debat voorzitten tussen twee sociologen: prof. dr. Duyvendak en drs. Oudenampsen. Het debat ging over de vraag hoe de politiek-culturele veranderingen in Nederland te begrijpen. Doordat het een gevestigde professor sociologie en een nog niet eens gepromoveerde socioloog betrof, ging het debat haast onvermijdelijk ook over de vraag hoe het recente verleden nu precies herinnerd moet worden en wie daar nu precies de juiste kijk op had. De politiek-culturele ontwikkelingen vormen al enige tijd een druk bediscussieerd onderwerp in de sociale wetenschap. Wat is er precies aan de hand? Is er sprake van een electorale correctie op een al-te-tolerante consensus onder de eens zo linkse elite? Hebben we te maken met populistische demagogie? Werden de politieke opvattingen van het electoraat misschien altijd al verkeerd begrepen? Komt het door sociale problematiek in de wijken? Of is er een hardnekkig probleem met racisme? Wat gebeurt er eigenlijk in het dagelijks leven van mensen? Is er sprake van een nieuwe medialogica in de publieke politiek en opinie? Of moet het politieke tumult begrepen worden als een symptoom van laat-kapitalistische vervreemding? Aan

verklaringen, diagnoses en verwante oplossingen geen gebrek. Het liep die zomermiddag uit op een verhitte discussie. Dat kon moeilijk anders, want beide discussianten zijn niet alleen beroepsmatig maar ook, zeg maar, openbaar betrokken bij het onderwerp. Bovendien spreken zij ieder een aantal cruciale argumenten van de ander tegen. Duyvendak ziet een lompe maar onherroepelijke verspreiding van een stelsel aan progressieve oriëntaties, terwijl Oudenampsen wijst op een energiek front van conservatisme. Hoe komen deze nogal verschillende voorstellingen van politieke cultuur tot stand? Om over deze vragen nog eens goed na te denken, publiceert *Krisis* een briefwisseling waarin beide sociologen hun stellingen nog eens innemen. Ter inleiding bij hun gedachtewisseling wil ik hier de discussie in een wat bredere context plaatsen, omdat er veel meer op het spel staat dan een interpretatie van de empirie alleen.

‘Op het spel staan’... dat klinkt gewichtig. Is dat niet al meteen een van de achterliggende kwesties: dat de sociologie bar weinig gewicht in de publieke schaal weet te leggen? Wat staat er in hemelsnaam ‘op het spel’ in de sociologie van vandaag? Wat doet het ertoe dat op een zonnige middag twee blanke mannen met elkaar discussiëren in, *of all places*, de oude vergaderzaal van de Heeren XVII, broedplaats van mercantilistische terreur. De heeren zijn het niet eens... nou en?

Wie de hier inheemse sociologie beschouwt, komt zonder al te veel moeite tot de conclusie dat er bijzonder weinig op het spel staat in de beoefening van deze vorm van kennisproductie. Ja, natuurlijk: er is geregeld strijd over benoemingen, methoden, curricula, concepten, stromingen, tradities en, zo nu en dan, empirie. Dat neemt echter niet weg dat de sociologie vooral voor zichzelf een discussiepunt is. Daarvoor zijn voldoende redenen aan te voeren en het autoreferentiële karakter van de sociologie vormt zeker geen oneigenlijke invulling van tijd en moeite. Laat het duidelijk zijn: de sociologie hoort zichzelf ter discussie te stellen. De vraag is wel of het interne touwtrekken ook nog gevolgen heeft voor kwesties en publieken buiten de academische kring. Gezien het wordingsproces van sociologie in Nederland en haar huidige beoefening zijn er eigenlijk twee manieren waarop dat het geval neigt te zijn.

Ten eerste is er het grote Uitzoeken. Diep verankerd in de geschiedenis van de inheemse sociologie en de paternalistische uitbouw van de overheid is de idee dat sociologie het mogelijk maakt om ‘maatschappelijke vraagstukken’ om te vormen tot ‘empirische vraagstellingen’, zodat uit het antwoord op die ‘vraagstellingen’ een prudente bestuurslogica gededuceerd kan worden. Op grond van een bepaalde consensus over wat modernisering is – ontwrichting van een rustig leven –, schudden socioloog en bestuurder elkaar de hand en wordt de laatste ondersteund in zijn rol als voorganger. De socioloog schijnt de bestuurder bij in zijn poging vat te krijgen op een nog duistere toekomst. Mede onder invloed van de sociologie wordt in de loop van de naoorlogse periode deze voorstelling van zaken steeds minder kies gevonden. Burgers zouden moeten worden vrijgemaakt van bestuurlijke bevoogding. In de plaats van toekomstvisies gingen sociologen zorgen voor de broodnodige ‘feiten’ voor het voeren van verantwoorde ‘debatten’ over ‘maatschappelijke dilemma’s’. Anders dan vaak gesuggereerd wordt, staat de toenemende dominantie van onthechte, kwantificerende methoden in de naoorlogse periode niet in tegenstelling tot deze buitenacademische relevantie van sociologie. Het politiek uitkleden van de werkelijkheid tot naakte feitelijkheden is precies wat burger en bestuur nodig schijnen te hebben wanneer zuil en ideologie verdampen. Vandaar ook dat de sociologie in de afgelopen dertig jaar vooral empirische vulling heeft kunnen geven aan bestuurlijke projecties: ‘verheffing’; ‘sociale vernieuwing’; ‘integratie’; ‘cohesie’; ‘politieke betrokkenheid’; ‘activering’; ‘individualisering’; etc. Het bestuur bedenkt een probleem en de sociologen zoeken uit hoe veel, hoe vaak, hoe erg dat is en wie, wat, waar gedaan heeft om het probleem te laten voortbestaan. Voor deze vorm van buitenacademische relevantie geldt dus dat wanneer sociologen kennis produceren, zij iets hebben uitgezocht in het kader van bestuur. Om diezelfde reden is onenigheid tussen sociologen eigenlijk altijd onbruikbaar. Hoe minder discussie over kennis, hoe beter die kennis toepasbaar wordt in het doorbreken van bestuurlijke twijfels.

Ten tweede is er het grote Benoemen. Deze vorm van buitenacademische invloed houdt zich op in de kieren van het dominantere Uitzoeken. Dat wil zeggen, zo nu en dan lanceert een socioloog al uitzoekende een begrip, concept of frase die om soms volstrekt onduidelijke redenen taalgebruik wordt voor buitenacademische gesprekken. Dat taalgebruik leeft dan in

het wild voort en heeft dikwijls allerlei onbedoelde effecten in de voorstelling van de samenleving en haar problemen. Sommige sociologen zijn zo goed in het bedenken van dit soort talige instrumentaria, vaak omdat zij goed op de hoogte zijn van hoe er zoal gesproken wordt in gezaghebbende fora, dat zij er hun voornaamste activiteit van weten te maken. Opzichtig verheffen zij zich dan boven het povere uitzoeken van hun collega’s en meten zich buiten hun beroep als universiteitsambtenaar de status van ‘publicist’ aan. Keurige uitgeverij en hoofdstedelijke debatcentra staan tot hun beschikking. De een is beter in het straatvechten op de opiniepagina’s, terwijl de ander het vooral moet hebben van de kennismiddag op het ministerie. Hoe het ook zij, wanneer deze socioloog kennis produceert worden manieren van spreken aangereikt die zaken in een bepaald daglicht stellen. Hier lijkt discussie tussen sociologen op het eerste gezicht wel degelijk op haar plek buiten de academie. Het lastige blijft dat discussie al te gemakkelijk verwordt tot publiek debat dat toevaligerwijs door sociologen wordt aangevoerd. Het is dan nog steeds niet discussie tussen sociologen qua sociologie dat de boel op scherp zet of publieken involveert.

Ik overdrijf natuurlijk een beetje, maar zo gezien moeten we ons afvragen of er voor niet-academici ooit iets op het spel staat in de Nederlandse sociologie. Zijn discussies in de sociologie ooit het object van publieke controverse, fascinatie en bevlogenheid? Wanneer mensen in Genève de handen op elkaar brengen omdat met vijf sigma’s aan waarschijnlijkheid is vast komen te staan dat onder volstrekt onpraktische omstandigheden een energieveld wel degelijk meetbaar gemaakt kan worden als ware het een puntmassa – het blijkt een kwestie van maar hard genoeg botsen – dan is dat reden voor de NOS-redactie om het heugelijke nieuws aan haar kijkers tentoon te spreiden: het blijkt toch echt te kunnen! Gebeurt zoiets ook weleens bij sociologen? Nee, natuurlijk niet. Een voorbeeld: dat sociologen met enige zekerheid hebben vastgesteld dat etniciteit niet een kenmerk van groepen is maar een bepaalde wijze van grenstrekken betreft, zal de NOS-redactie en haar kijkers aan hun reet roesten. Zij bepalen zelf wel wat zij willen geloven over hun sociale relaties met anderen, vooral als het zoiets belangrijks betreft als etniciteit. Ziedaar het probleem van sociologen: een verbrandingsmotor bouwen, behandelmethoden valideren, thermometers kalibreren, hersenscans maken, geslachts-

aanpassing uitvoeren, zeewering plannen, is allemaal tot daar aan toe, maar over de samenleving gaat uiteindelijk de samenleving zelf. Dat is min of meer wat het betekent om in een liberale democratie te leven: natuurlijk zijn er samenlevingsdeskundigen maar uiteindelijk hebben burgers het laatste woord. Kortom, de socioloog houdt op gepaste momenten, namelijk wanneer het beslissend wordt, zijn betweterige mond.

Het zal in iedere context weer net anders zijn, maar er is – denk ik – in brede zin maar één strategie om aan deze sociologische aporie te ontsnappen: evangelisatie. Het publiek moet niet betrokken worden bij discussies in de academie; die discussies moeten zo gevoerd worden dat ze geopenbaard kunnen worden. Dat klinkt natuurlijk als een nieuwe loot aan de stam van het grote Benoemen. Toch denk ik dat hier een nieuwe richting te ontdekken valt. Er zijn wel degelijk sociologen, zelfs in de bestuurlijke polder, die een dergelijke route verkennen. Ik zou willen voorstellen dat we de discussie tussen Merijn Oudenampsen en Jan-Willem Duyvendak op deze manier lezen: hier proberen twee sociologen – ieder op eigen wijze – hun onenigheid zo aan te gaan dat het een bredere, buiten-academische controversie zou kunnen worden. Dat is op zich al heel wat gezien de zojuist geschetste geschiedenis van de inheemse sociologie. Zowel Oudenampsen als Duyvendak proberen sociologie op zo'n manier te bedrijven dat het nooit alleen beroepssociologen kunnen zijn die uitmaken hoe een controversie zal verlopen. Dat betekent voor beiden echter wel iets anders en daarin schuilen cruciale vragen over de sociologische evangelisatie van het Nederlandse publiek.

Oudenampsen speelt de jonge iconoclast. Alles moet kapot. Hij openbaart het vraagstuk als een sociologische strijd: zal de jonge hond erin slagen de sleetse gedachten van een *old boy* lek te prikken? Oudenampsen kan bogen op een aanzienlijke stijltraditie – die van de kritische theorie – waarin het de bedoeling is de politieke assumpties van gearriveerde kennis te ont-sluiëren: 'Duyvendak heeft kennelijk niet door dat ...' Wie Bourdieus Homo academicus gelezen heeft, weet dat de waarde van een argument evenredig is aan het aanzien van de opponenten die ermee omvergeworpen kunnen worden. Toch is het niet enkel reputatie die op het spel staat. Oudenampsen beoogt meer dan de enscenering van een spektakel. Sociologie moet haar publiek vormgevoelig maken: de politieke

cultuur is niet wat zij op het eerste gezicht lijkt te zijn. Kennis is alleen 'goed' wanneer zij het publiek in staat stelt kritische vragen te stellen bij de verhalen die er over de politieke cultuur verteld worden. Evangelisatie staat gelijk aan bewapening en agitatie.

Tegenover zich vindt Oudenampsen een oudere jongere die, ergerniswekkend, het vraagstuk helemaal niet als een strijd voorstelt. Er is nooit een betere verdediging bedacht dan niet op het strijdperk verschijnen. In plaats van de aanval zoekt Duyvendak naar mogelijke redenen voor onenigheid, met Oudenampsen en in de politieke cultuur. Onenigheid is niet iets waartegen het publiek zich moet wapenen, maar iets wat zelf tot onderwerp van discussie en analyse gemaakt moet worden. Wanneer mensen zich uitspreken voor gelijkheid en tolerantie wat betekent dat dan en hoe wordt dat in de politieke cultuur verbeeld? Hier staat evangelisatie gelijk aan reflectie en contemplatie.

In beide vormen van sociologie heeft het publiek een cruciale rol voor het beslechten van controverses, maar niet op dezelfde manier. Oudenampsen biedt het publiek de sociologie aan als een oriëntatie op hetgeen ze door politieke spelers wordt voorgehouden: *don't believe the hype!* Duyvendak daarentegen praktiseert de sociologie als een vorm van bezinning: waarheen leidt de weg? Het culmineert in volstrekt andere taxaties van hetgeen politiek aan de hand is in Nederland. Oudenampsen ziet een progressivisme dat zijn overtuigingskracht is kwijtgeraakt aan een conservatieve contrarevolutie die, anders dan een lamgeslagen links, nog durft te dromen. Duyvendak ziet een progressivisme dat niet meer weet wat vooruit is en daardoor zijn toch al marginale rol verspeelt juist op het moment dat een ruime meerderheid van het electoraat van god los is.

De verschillende opvoeringen van het sociologisch evangelie – bewapening en bezinning – zijn niet los te zien van het inhoudelijke geschil. Dat neemt niet weg dat de manier waarop de professor en de promovendus hier discussiëren een tamelijk nieuw en hoopgevend fenomeen is in de Nederlandse sociologie. Goddank broeit er een verlangen naar polemiek. Het publiek dat verondersteld wordt een rol te bekleden in deze discussies is nog nauwelijks gevormd, maar het zal er ook nooit komen zolang sociologen met elkaar discussiëren alsof dat publiek enkel kan

meeluisteren. Laten sociologen vooral doorgaan op deze weg. Laat ze met elkaar praten alsof andere publieken een logisch, bruikbaar en eigenlijk onmisbaar onderdeel van hun kennisproductie zijn. Tegenover zich vinden zij een, laten we eerlijk wezen, nietszeggend beheersingsbeleid dat 'kennis nuttig moet maken voor de samenleving'. Dat is meer van hetzelfde: uitzoeken, benoemen, uitzoeken, benoemen ... Het zal zaak zijn sociologische methoden en discussies buiten de academie te verspreiden, zodat wanneer de samenleving over zichzelf spreekt daarmee de sociologie direct meepraat. Wie zich dit doel voor ogen houdt, ziet al gauw dat 'de' sociologie onherkenbaar veranderd zal moeten worden: Gaat heen en vermenigvuldigt u!

Rogier van Reekum is als onderzoeker verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam binnen het *Monitoring Modernities project* (ERC) Rogier heeft een Master-graad in Sociologie (UvA) en Filosofie (UvA); hij is tevens redacteur van *Krisis*.

 De Creative Commons Licentie is van toepassing op dit artikel (Naamsvermelding-Niet-commercieel 3.0). Zie <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/nl> voor meer informatie.